

ОКРЕМІ ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ СТЯГНЕННЯ ЗАБОРГОВАНОСТІ ЗА ОПРОТЕСТОВАНИМИ ВЕКСЕЛЯМИ В ПОЗАСУДОВОМУ ПОРЯДКУ

МЕЛЬНИК Ірина Степанівна - кандидат юридичних наук, асистент кафедри нотаріального та виконавчого процесу і адвокатури Київського національного університету імені Тараса Шевченка

347.961

В статті проаналізовані особливості взыскання задолженности по опротестованым вексям во внесудебном порядке, в частности, по исполнительным надписям нотариуса. Указано на отдельные проблемы, возникающие в практике. Предложены пути решения этих проблем.

Ключові слова: виконавчий напис, нотаріус, виконавчий документ, вексель, протест векся.

Вексель як цінний папір, який посвідчує безумовне грошове зобов'язання векселедавця або його наказ третій особі сплатити після настання строку платежу визначену суму власнику векся, надає значні переваги у порівнянні з іншими розрахунковими документами. Однією з таких є переваг є, зокрема, можливість стягнення заборгованості за ним у позасудовому порядку, насамперед, за виконавчими написами нотаріуса.

Окремі проблемні питання стягнення заборгованості за виконавчими написами нотаріуса, загалом, та стягнення такої заборгованості у безспірному порядку за опротестованими вексями, зокрема, досліджувалися В.В. Баранковою, Н.В. Безсмертною, Ю. Желіховською, В.В. Комаровим, Л.К. Радзієвською, С.Я. Фурсою та іншими. Поміж тим, не усі з цих проблем вирішені наукою нотаріального права. Нотаріальна та судова практика також підтверджує існування окремих проблем у вчиненні виконавчих написів.

Обов'язковою передумовою стягнення заборгованості за векселем у позасудовому

(нотаріальному) порядку є його опротестування. Саме опротестований вексель з причин неоплати є підставою для вчинення на ньому виконавчого напису [1, с. 721].

Термін «протест векся» залежно від контексту у науковій літературі вживається в двох значеннях: як досудова процедура посвідчення нотаріусом факту невиконання боржником вексельного зобов'язання і як складений нотаріусом у публічному порядку акт, що посвідчує безспірні, юридично значимі для вексельного зобов'язання факти, з якими законодавство пов'язує певні юридичні наслідки.

Опротестування векся здійснюється у нотаріальному процесі. Суть протесту векся як нотаріального провадження полягає у посвідченні факту невиконання вимоги векселедержателя зобов'язаною особою, а значення протесту векся – в усуненні перешкод для подальшого обігу векся й у виникненні права законного векселедержателя на пред'явлення вимоги зобов'язаній за векселем особі.

Уніфікований закон про переказні векселі та прості векселі передбачає дванадцять видів протестів: 1) протест про неакцепт переказного векся; 2) протест про частковий неакцепт переказного векся; 3) протест про неоплату векся; 4) протест про часткову неоплату векся; 5) протест про недатування акцепту переказних векселів зі строком платежу «у визначений строк від пред'явлення»; 6) протест про відмову векселедавця проставити датовану відміт-

ку на простому векселі зі строком платежу «у визначений строк від пред'явлення»; - 7) протест про невручення законному векселедержателю примірника переказного векселя, акцептованого примірника цього векселя особою, у якої він знаходиться; - 8) протест про недержання векселедержателем акцепту за неакцептованим примірником переказного векселя; 9) протест про недержання векселедержателем платежу за неакцептованим іншим примірником переказного векселя; 10) протест про не видачу оригіналу векселя законному держателю копії цього векселя особою, у якої він знаходиться; 11) протест про неакцепт у порядку посередництва; 12) протест про неоплату в порядку посередництва. Кожен із цих видів протестів породжує певні права для законного векселедержателя.

Аналіз вексельного законодавства дає можливість зробити висновок, що дев'ять з дванадцяти видів протесту є підставою для реалізації векселедержателем права на пред'явлення до зобов'язаних осіб вимоги про оплату векселя. При цьому реалізація цього права може бути як добровільною з боку зобов'язаних осіб, так і примусовою, відбуватися у безспірному чи спірному порядку.

Найбільш прийнятним варіантом, звичайно, є добровільний порядок задоволення законної вимоги про оплату векселя зобов'язаними особами у разі пред'явлення векселедержателем вимоги безпосередньо до них. У випадку відмови цих осіб від оплати за векселем, векселедержатель може використати механізм примусового стягнення заборгованості у виконавчому провадженні на підставі отриманого виконавчого документа.

Питання про те, який виконавчий документ може бути підставою для відкриття виконавчого провадження про стягнення заборгованості за опротестованим векселем є проблемним в аспекті правового регулювання, перелік цих документів у різні періоди різнився.

Так, п. 11 постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження переліку документів, за якими стягнення заборгованості провадиться у безспірному порядку

на підставі виконавчих написів нотаріусів» від 29 червня 1999 р. № 1172 визначає, що опротестований вексель є підставою для вчинення нотаріусом виконавчого напису про стягнення заборгованості за векселем. Відтак, виконавчим документом за цією постановою буде виконавчий напис нотаріуса.

Поміж тим, ст. 8 Закону України «Про обіг векселів в Україні» від 5 квітня 2001 р. зі змінами, внесеними Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо обігу векселів» від 09 вересня 2010 р., визначає, що вексель, опротестований нотаріусом у встановленому законом порядку, є виконавчим документом (крім векселя, опротестованого у недатуванні акцепту). Привертає увагу і той факт, що зазначений Закон «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо обігу векселів» (який діє з 01.01.2011р.) вносить зміни і до статті 3 Закону України «Про виконавче провадження» від 21 квітня 1999 р. і доповнює передбачений нею перелік виконавчих документів також векселем, опротестованим нотаріусом у встановленому законом порядку (крім векселя, опротестованого у недатуванні акцепту). Відтак, згідно з зазначеними положеннями законодавства виконавчим документом, за яким здійснюватиметься стягнення заборгованості за опротестованими векселями у виконавчому провадженні, буде сам опротестований вексель.

Надалі Законом України «Про внесення змін до Закону України «Про виконавче провадження» та деяких інших законодавчих актів України щодо вдосконалення процедури примусового виконання рішень судів та інших органів (посадових осіб)» від 04 листопада 2010 р. (діє з 09.03.2011 р.) була прийнята нова редакція Закону України «Про виконавче провадження», згідно з якою в переліку виконавчих документів вже відсутній такий документ, як вексель, опротестований нотаріусом у встановленому законом порядку. У зв'язку з цим, можна прийти до висновку, що з моменту набрання чинності зазначеним Законом опротестований вексель перестав бути ви-

конавчим документом, а таким знову буде виконавчий напис нотаріуса.

Відтак, аналізуючи динаміку нормативно-правових актів, можна зробити такі висновки щодо підстав для відкриття виконавчого провадження про стягнення заборгованості за опротестованими векселями у позасудовому порядку: з 01 липня 1999 року по 31 грудня 2010 року виконавче провадження про стягнення заборгованості за опротестованими векселями можна було відкривати на підставі виконавчого напису нотаріусів; з 01 січня 2011 року по 8 березня 2011 року – на підставі виконавчого напису нотаріусів та векселя, опротестованого нотаріусом у встановленому законом порядку (крім векселя, опротестованого у недатуванні акцепту); з 9 березня 2011 року і по даний час – на підставі виконавчого напису нотаріусів. При цьому необхідно пам'ятати, що векселедержатель згідно зі ст. 124 Конституції України завжди може стягувати заборгованість за векселем у судовому (спірному) порядку та надалі пред'являти до виконання виконавчі документи, видані судами.

Таким чином, основним виконавчим документом при позасудовому способі захисту прав векселедержателя був та є виконавчий напис нотаріуса, хоча протягом перших двох місяців 2011 року для порушення виконавчого провадження виконавчим документом визнавався також і вексель, опротестований нотаріусом. Таке правове регулювання діяло в законодавстві і дещо раніше досліджених нами періодів. Зокрема, з 1 жовтня 1998 року діяв Указ Президента України «Про врегулювання діяльності нотаріату в Україні» від 23 серпня 1998 року № 932/98, у пункті 3 якого зазначалось, що векселі, опротестовані нотаріусами в установленому законом порядку, є виконавчими документами. Однак, як уже зазначалося, 1 липня 1999 року набрав чинності Закон України «Про виконавче провадження», у якому не було підтримано положення Указу і вексель, опротестований нотаріусом, не увійшов до переліку виконавчих документів. Натомість 12 травня 2000 року вступили в дію зміни, внесені до постанови Кабінету Міністрів України від

29 червня 1999 р. № 1172 «Про затвердження переліку документів, за якими стягнення заборгованості провадиться у безспірному порядку на підставі виконавчих написів нотаріусів», згідно з якими при стягненні заборгованості за векселями векселедержатель мав право використати безспірний порядок стягнення на підставі виконавчого напису нотаріуса.

Для одержання виконавчого напису згідно з п. 11 постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження переліку документів, за якими стягнення заборгованості провадиться у безспірному порядку на підставі виконавчих написів нотаріусів» нотаріусу подаються: а) оригінал опротестованого векселя; б) акт про протест векселя.

Вчинення виконавчого напису щодо стягнення заборгованості за опротестованим векселем є самостійною нотаріальною дією, яка ґрунтується, зокрема, на іншій нотаріальній дії – вчинення протесту векселя. Відтак, одним з проблемних питань вчинення нотаріусом виконавчого напису щодо стягнення заборгованості за опротестованим векселем є, на наш погляд, питання щодо необхідності перевірки нотаріусом, який вчиняє виконавчий напис, законності вчинення самого протесту векселя. Фактично, досить часто таку вимогу щодо порядку вчинення виконавчих написів висуває судова практика судів нижчих ланок.

Так, ПП «Слово РК» звернулося з позовом до ТОВ «АНГРО ПЛЮС», ТОВ «СКАДІ РК», ТОВ «ВЕСТА», третя особа – приватний нотаріус Лучнікова Ю.В., про визнання векселів та виконавчих написів нотаріуса такими, що не підлягають виконанню. Рішенням господарського суду Харківської області від 08.08.2013 р. позов було задоволено. Як вбачається з рішення суду, підставою для визнання виконавчих написів нотаріуса такими, що не підлягають виконанню, стало те, що оспорювані векселі були підписані зі сторони векседавця не керівником юридичної особи, а особою, яка на час їх підписання була відсторонена від виконання обов'язків керівника підприємства. Проаналізувавши положення нотаріального процесуального законодавства

щодо вчинення виконавчих написів, господарський суд Харківської області зробив висновок, що за виконавчими написами стягується безспірна заборгованість. При цьому, безспірною заборгованістю є заборгованість боржника, яка виключає можливість спору зі сторони боржника щодо її розміру, строку, за який вона нарахована, тощо, а відтак і документи, які підтверджують її безспірність, на підставі яких нотаріусами здійснюються виконавчі написи, мають бути однозначними, беззаперечними, та стовідсотково підтверджувати наявність у боржника перед кредитором заборгованості саме в такому розмірі. Оскільки векселі, на підставі яких вчинявся виконавчий напис, із зазначених причин не були такими, наявні підстави для визнання виконавчих написів такими, що не підлягають виконанню [2].

При аналізі цієї справи необхідно відзначити те, що встановлення факту підписання векселя повноважною особою (встановлення зобов'язаних за векселем осіб) входить до кола фактів, які підлягають встановленню нотаріусом при вчиненні такої нотаріальної дії як вчинення протесту векселя, а не вчинення виконавчого напису. Відтак, саме порушення закону (звичайно, якщо вони були наявні), допущені при вчиненні протесту векселя, стали підставою для визнання виконавчого напису таким, що не підлягає виконанню. Рішення з аналогічними правовими позиціями були прийняті і в інших справах, що розглядалися судами України [3; 4].

Поміж тим, така практика загалом не підтримується Верховним Судом України.

Так, при публікації у «Віснику Верховного Суду України» постанови судової палати в господарських справах Верховного Суду України від 30 березня 2010 року у справі про визнання такими, що не підлягають виконанню, виконавчих написів нотаріуса, правова позиція Верховного Суду України була сформована таким чином: «При перевірці правомірності дій нотаріуса з вчинення виконавчих написів про стягнення сум за опротестованими простими векселями суди мають враховувати положення п. 284 Інструкції про порядок

вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, відповідно до яких нотаріус вчиняє виконавчі написи, якщо подані документи підтверджують безспірність заборгованості боржника перед стягувачем. При цьому заборгованість боржника визнається безспірною і не потребує додаткового доказування (виділено нами – І.М.) у випадках, якщо подані для вчинення виконавчого напису документи передбачені Переліком документів, за якими стягнення заборгованості провадиться у безспірному порядку на підставі виконавчих написів нотаріусів. Відповідно до п. 11 цього Переліку, до таких документів належить і опротестовані нотаріусом векселі» [5, с. 10] .

Аналіз цієї правової позиції Верховного Суду України та змісту самої постанови від 30 березня 2010 року дає можливість зробити декілька, на наш погляд, надзвичайно важливих висновків щодо вчинення виконавчих написів загалом та виконавчих написів про стягнення заборгованості на підставі опротестованих векселів зокрема.

По-перше, виконавчий напис нотаріуса є вчиненим законно, якщо він вчинений на підставі визначених постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження переліку документів, за якими стягнення заборгованості провадиться у безспірному порядку на підставі виконавчих написів нотаріусів» від 29 червня 1999 р. № 1172 документів. Одним з таких документів, зокрема, є і опротестований нотаріусом вексель.

По-друге, за допомогою такого способу захисту як визнання виконавчого напису таким, що не підлягає виконанню, позивач не може досягнути захисту своїх прав, якщо вони були порушені не при вчиненні виконавчого напису нотаріуса, а ще при вчиненні протесту векселя.

По-третє, обґрунтовуючи свою постанову, Верховний Суд послався також на п. 7 постанови Пленуму Верховного Суду України від 8 червня 2007 р. № 5 «Про деякі питання практики розгляду спорів, пов'язаних з обігом векселів», який передбачає, що законний векселедержатель не зобов'язаний доводити наявність і дійсність своїх прав за векселем, вони вважаються наявними та дійсними; доведен-

ня протилежного – обов'язок особи, якій пред'явлено вимогу за векселем. На жаль, з постанови від 30 березня 2010 року не зовсім чітко вбачається, щодо якого процесу, на думку Верховного Суду України, висловлено останнє твердження щодо розподілу обов'язків по доказуванню – судового чи нотаріального, але, на наш погляд, це твердження повинно стосуватися обох цих процесів. Відтак, це положення також означає, що законний векселедержатель у нотаріальному процесі не зобов'язаний доводити наявність і дійсність своїх прав за векселем, вони вважаються наявними та дійсними, а доведення протилежного покладається на особу, якій пред'явлено вимогу за векселем. Сама ж вимога про оплату пред'являється зобов'язаній за векселем особі не в момент вчинення виконавчого напису, а в момент вчинення протесту векселя, а відтак і заперечення щодо оплати повинні здійснюватися саме у провадженні щодо протесту векселя, а не при вчиненні виконавчого напису.

Враховуючи наведене, при вчиненні виконавчого напису нотаріус не здійснює перевірку правильності вчинення такої нотаріальної дії, як вчинення протесту векселя. Будь-які заперечення боржника (зобов'язаної за векселем особи), що ґрунтуються на незаконності вчиненого протесту векселя (відсутності у векселя вексельної сили), до уваги братися не повинні. (однак, безумовно, нотаріусу необхідно враховувати існування різних підходів щодо вирішення цього питання у судовій практиці, що, як наслідок, може призвести до нікчемності вчиненої ним нотаріальної дії, встановленою рішенням суду).

З урахуванням цього, на наш погляд, необхідно вирішувати й наступне проблемне питання практики, що виникає, а саме обов'язку залучати до нотаріального провадження щодо вчинення виконавчого напису боржника.

Діюче законодавство України не зобов'язує нотаріуса викликати боржника і з'ясовувати наявність чи відсутність у нього заперечень проти вимог стягувача (кредитора) [6] при вчиненні виконавчого напису. Питання щодо цього є дискусійним як у

науці, так і практиці [7, с. 114]. Однак, при вчиненні виконавчого напису за опротестованим векселем, на відміну від інших можливих випадків вчинення виконавчого напису, прийнятним є вже те, що зобов'язана за векселем особа отримувала вимогу про оплату за векселем при вчиненні нотаріусом протесту цього векселя, а відтак могла вжити заходів щодо захисту своїх прав та інтересів. З урахуванням зробленого нами вище висновку про відсутність будь-якого правового значення заперечень боржника у провадженні щодо вчинення виконавчого напису, що ґрунтуються на відсутності у векселя вексельної сили, доцільності залучати боржника до нотаріального провадження у цьому випадку немає. Не вдаючись у дискусію щодо цього питання, загалом також зазначимо, що доцільно, на наш погляд, лише передбачити у нотаріальному процесуальному законодавстві обов'язок нотаріуса повідомляти боржника про вчинений виконавчий напис, оскільки не є обґрунтованою та правомірною ситуація, коли щодо особи існує виданий компетентним органом чи посадовою особою виконавчий документ, а особа про це не знає.

Проблемним питанням реалізації правовідносин щодо вчинення виконавчого напису про стягнення заборгованості за векселями, опротестованими нотаріусами в установленому законом порядку, є також і відсутність в наказі Міністерства юстиції України «Про затвердження Правил ведення нотаріального діловодства» від 22 грудня 2010 р. №3253 форм актів про протест векселя. Це не сприяє універсальності нотаріальної практики щодо вчинення протестів векселів, а відтак і створює окремі незручності при вчиненні виконавчих написів. Доцільно, на наш погляд, розробити такі форми та затвердити їх, як це має місце щодо форм інших нотаріальних актів.

Проведене нами дослідження охарактеризувало особливості стягнення заборгованості за опротестованими векселями у позасудовому порядку, зокрема, за виконавчими написами нотаріуса. Сподіваємося, що зроблені нами пропозиції щодо поліпшення правового регулювання цих питань та нотаріальної практики, призведе-

АНОТАЦІЯ

У статті проведено аналіз особливостей стягнення заборгованості за опротестованими векселями у позасудовому порядку, зокрема, за виконавчими написами нотаріуса. Вказано на окремі проблеми, що виникають у практиці. Запропоновано шляхи вирішення цих проблем.

дуть загалом до більш ефективного застосування нотаріального процесуального законодавства.

Література:

1. Теорія нотаріального процесу. Науково-практичний посібник / За заг. ред. С.Я. Фурси. – К. : Алерта; Центр учбової літератури, 2012. – 920 с.
2. Єдиний державний реєстр судових рішень // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/33016107>
3. Єдиний державний реєстр судових рішень // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/32821449>

SUMMARY

The article analyzes the characteristics of debt collection on bill protest out of court, in particular, the notary executive lettering. Specified on individual problems arising in practice. The ways of solving these problems.

4. Єдиний державний реєстр судових рішень // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/29798879>

5. Постанова судової палати в господарських справах Верховного Суду України від 30 березня 2010 року // Вісник Верховного Суду України. – 2011. - №6 (130). – С.10-13.

6. Узагальнення нотаріальної практики щодо вчинення виконавчих написів нотаріусами Харківської області // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://lib.exdat.com/docs/510/index-5280.html>

7. Шестіріков В.В. Деякі проблемні питання вчинення нотаріусами виконавчих написів за заявами фінансових установ про стягнення з боржників заборгованості за кредитними договорами / В.В. Шестіріков // Актуальні питання цивільного та господарського права. – 2010. - №3. – С.91-125.